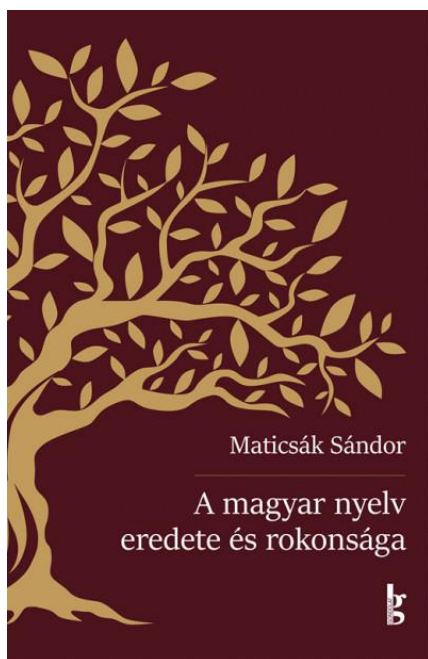

Maticsák Sándor: A magyar nyelv eredete és rokonsága

Gondolat Kiadó, Budapest, 2020. 590 oldal

Amikor kézbe veszi az olvasó a Debreceni Egyetem professzorának új, impozáns könyvét, azt reméli, hogy megnyugtató választ kap nyelvünk eredetkérdéseire. Vajon megdőlt-e a finnugor rokonság, kidőlt-e a képzeletbeli családfa? Honnan érkezünk mai hazánkba, avagy mindig is itt laktak őseink? Mit bizonyítanak a régészeti ásatások? És az archeogenetika jelenlegi eredményei? – Az idősebb tanárebereknek Zsirai Miklós *Finnugor rokonságunk* című nagyszabású műve (MTA, Bp., 1937/ Reprint kiadása: Zaicz Gábor gondo-

zásában és utószavával. Trezor Kiadó, Bp., 1994) juthat az eszébe. Én is idős történelemtanáromtól hallottam először a finnugor rokonságról középiskolás koromban. Magyar szakosként aztán az egyetemen még tanulhattam Zsirai könyvéből; ekkor jöttem rá, hogy tanárom ennek alapján tanított. Egyetemi oktatóként aztán már Hajdú Péter sorra megjelenő könyveit használhattam segéd-eszközként: a *Finnugor népek és nyelvek* (1965), majd *Uráli nyelvrokonaink* (Domokos Péterrel 1978), *Bevezetés az uráli nyelvtudományba* (1966), *Az uráli nyelvészet alapkérdései* (1981) számítottak ettől fogva a finnugor nyelvészet és őstörténet modern leírásainak. Maticsák Sándor új munkája a legújabb kutatások felhasználásával ötvözi elődeinek egész tematikáját. A szerző is középiskolai magyar tanárára emlékszik, Lengyelné dr. Tóth Évának ajánlja munkáját.

1. A magyar nyelv helye a világ nyelvei között. A nyelvek egy része tipológia és eredet szerint csoportosítható. A két szempont összefügghet egymással, de nem fedi egymást. *a)* „Az egyazon genealógiai osztályba (nyelveszaládba) tartozó nyelvek általában ugyanabba a tipológiai kategóriába sorolhatók.” *b)* „Fordítva azonban nincs így. Az egyazon tipológiai osztályba tartozó nyelvek

nem feltétlenül sorolhatók ugyanabba a genetikai kategóriába.” De vannak rokon nélküli, ún. szigetnyelvek is (mint pl. a baszk és a sumér).

2. Nép és nyelv nem azonos. Ez viszonylag rövid fejezet, de igen fontosnak ítélem a mai vélekedések szempontjából. Ajánlom minden tudományos és „alternatív” nézet képviselőjének figyelmébe. „A nyelvnek eredete van, a népnek eredetei” – állapítja meg a szerző. Ezt a tömör fejezetet kötelezővé tenném a magyar szakosokon kívül minden történelem szakosnak is. De ajánlanám orvosoknak, mérnököknek, sőt médiaembereknek is.

3. A magyar nyelv rokonításának objektív és szubjektív problémái. Tény, hogy egy sincs a rokon nyelveink között, amelyet akár csak csekély mértékben is meg tudnánk érteni. A nyelvrokonság bizonyítéka mégis a közös alapszókinés és a nyelvtani rendszer, amelynek feldeírítése és rekonstruálása a nyelvhasználat feladata. Ez a módszer fedte fel azokat a szabályos megfeleléseket, amelyek igazolták a finnugor nyelvek alapszókinésének és a nyelvtani rendszerének rokon vonásait. Ezek objektív tények, és már csaknem másfél évszázada dőreségnek számít tagadásuk. A nyelvhasználat tudományos rendszerjelleget tudományosan meg sem kísérelték cáfolni. (Áltudományos nézetekkel pedig nehéz mit kezdeni!) A módszer tagadói legfeljebb avitt elképzeléseket elevenítenek föl vagy

egyszerűen szubjektív ellenérzéseket hangoztatnak: nem tetszik, nem hisszük; hogy miért? csak! stb. Néha még politikai színezetű érvek és kitalációk is megzavarják a közvélemény tisztánlátását. Az Internet dzsungeléről elképzelésünk sincs. A szerző innen kiindulva veszi számba az „alternatív teóriák” sokaságát.

4. Nem finnugor teóriák. A magyar nyelv eredetére nekem, finnugor nyelvésznek ez a legeredetibb és legszórakoztatóbb fejezete a könyvnek. (Zsirai is írt 1943-ban egy pamfletfélét, amelyben „őstörténeti csodabogarak”-nak nevezte a finnugor nyelvrokonságot tagadókat.) Zsiraihoz hasonló, határozottan szellemes érvelés jellemzi Maticsákot is, aki nem kíván senkit sem megsérteni, de a gondolkodó, művelt olvasót mindenképpen visszazökkenti a valóságba. – Sokszor az a sejtésem, hogy a nem megfelelő hangnem miatt az alternatív nézetek hirdetői már nemcsak a finnugristika, hanem egyes finnugristák ellenségeivé válnak. Jobb belátásra mindenesetre nem fogják őket rábírní. A szerző ebben a fejezetben röviden összefoglalja a hun, szkíta, héber, török és sumér nyelvrokonsással kapcsolatos kérdések lényegét; kezdve a bibliai vízözönnel és végezve azzal, hogy Jézus is magyar volt... A fejezet végén a rovásírás bizonyító erejét is számba veszi. – Itt talán szót lehetett volna ejteni arról, hogy nyelvünk török eredetét ma is főként erdélyi személyek vallják. A debreceniek máig ez egy jelentős vitát juttat eszébe Erdély történetéről. Mi sem

természetesebb, minthogy a dákoromán elmélet ellenében (ez tényleg „elmélet”, a finnugor nem!) kézenfekvő ellensúlynak tűnik a dicső hun-török eredet és az ősi rovásírás felvonultatása?

5. Uráli (finnugor és szamojéd) népek és nyelvek. E fejezet lényegesen meghaladja a szerző elődeinek (Zsirai és Hajdú) munkáit, amelyek mára sok tekintetben elavultak. A fejezet a legfrissebb dokumentumok és statisztikai anyag ismeretében naprakész képet alkot rokon nyelvű népeink helyzetéről. A legelszomorítóbb következtetés nem más, mint az, hogy az uráli/finnugor nyelveket anyanyelvüként beszélők létszáma évtizedről évtizedre drasztikusan csökken. A tendencia sajnos nem látszik gyökeresen megfordulni. Egy-egy kis népcsoport (vogul, osztják, szamojéd) anyanyelvi beszélőinek növekedése csak látszat, mert sokan közülük abból élnek, hogy őslakosoknak vallják magukat, holott korántsem használ(hat)ják finnugor anyanyelvüket. Ugyanígy a balti finn areában is bizonyos népcsoportok (kvének, meänkieli, inkeri, vöru, lúd, olonyeci, vót) a kisebbségi lét támogatásának reményében hirdetik diverzitásukat a nagyobb, ismertebb államnyelvtől. Ez a fejezet hozza a legtöbb novumot a szerző elődeinek munkáihoz képest. A fejezetek sorba veszik az egyes finnugor csoportokat. Bemutadják és térképeken is szemléltetik lakóhelyeiket, megnevezéseik eredetét, vázlatosan ismertetik történelmüket, nyelvük-nyelv-

járásuk legfőbb jellemzőit, az alfejezetek végén pedig rövid mintát is talál az érdeklődő a nyelv(járás) egyszerűsített átírásában. A népek és nyelvek bemutatását Skandináviából kezdi a szerző: balti finnek, lappok, majd az oroszországi finnugorokkal folytatja: mordvinok, cseremiszek, merják és muromák (kihalt volgai néptörzsek), votjákok, zürjének (komik és permjákok). Mindezek a népek még az Urálon innen, az Urál-hegységtől nyugatra találhatóak. Érdekes fejtegetések olvashatók az irodalmi nyelvek kimunkálásának nehézségeiről, az utóbbi időkben, a Szovjetunió felbomlása után keletkezett bibliafordítások tükrében. A sort a szibériai finnugor (vogul és osztják), ill. a szamojéd nyelvek zárják.

Külön alfejezet (5.7.) foglalkozik az uráli népek és nyelvek helyzetével Oroszországban. Friss statisztikai adatokat vonultat föl az oroszországi népek anyanyelvhasználatának helyzetére, bemutatja az iskolarendszert is. Nem rejti véka alá az arktikus földrajzi viszonyokból eredő pszichikai és mentális problémákat sem.

A magyar nép és nyelv nem szerepel külön fejezetként. Meggondolandó azonban, ha valamikor idegen nyelven – jelenleg, egyelőre angolul – is megjelenhetne a könyv, a magyar népet és nyelvet is hasonló szempontok szerint lehetne felvenni és bemutatni.

Miután megismerkedtünk az alternatív rokonítási kísérletekkel és a finnugor nyelvtudomány által roko-

noknak tartott népekkel és nyelvükkel a szerző rátér a nyelvhasználat módszerének és bizonyítékainak bemutatására:

6. A nyelvrokonság bizonyítékai. A felsorolt érvek már a nyelvhasználat kezdetei óta egyre inkább kristályosodott rendszert alkotnak. A közös, szabályos hangmegfelelésekkel bizonyított szókészlet újszerű csoportosításban szerepel a könyvben. A korábbi finnugrisztikai munkákkal ellentétben ma már digitális adatbázisban lehet utánanézni a rokon nyelvi megfelelőeknek. Külön érdekessége a műnek a történeti-összehasonlító módszer, a rekonstrukció ismertetése, amelynek kimunkálásában a magyar Sajnovics János és Gyarmati Sámuel élen jártak. Ennek alkalmazásával bizonyították (pl. a Grimm-testvérek) más nyelvcsaládok összetartozását: a szerző röviden szemlélteti a germán, az újlatin, a szláv és a törökségi nyelvhasználatot. Ez után részletesen taglalja a magyar nyelv finnugor rokonságának hangtani bizonyítékait, majd rátér az alakítási bizonyítékokra. Ez persze egyáltalán nem könnyű olvasmány, pláne megtanulni... De igen tanulságos böngészni az adatok között! Mint-hogy a régi korokból (uráli, finnugor, ugor) nem maradtak fenn szövegek, a mondattani sajátosságokat nem tárgyalja a könyv.

7. Óshazaelméletek. Magyarul: ha őseink nem itt laktak ősidőktől fogva, honnan vándoroltunk jelenlegi lakóhelyünkre. Pontos történelmi források híján igen elmés, komplex módszereket találtak ki a

kutatók, akik komplex eljárásokkal közelítettek a problémához. A nyelvészek és régészek az elmúlt évtizedekben már egyfajta megegyezésre jutottak. Más segédtudományi szakágak egyelőre nem mozdították előre a kérdés megoldását.

A fenti fejtegetések azt bizonyítják, hogy akár tetszik, akár nem, a történeti összehasonlító nyelvészet módszerével bizonyított finnugor (uráli) nyelvrokonság már két évszázada vitathatatlan tény, és nem holmi „elmélet”, „finnugor cucc”! A Habsburg-vonal nem bizonyított, ugyancsak vitatható a szovjet befolyás is. Ezek kronológiai ellentmondásban is vannak. Persze mindig voltak és vannak is ellenzői a finnugor nyelvrokonságnak. A türkbárát erdélyieket már említettem. De találtam más ellenvetést is. Újabban megjelentek a doktorurak. Egy közismert kardiológus hirdetett nemrégiben előadást „*A magyarok tízezer éve a Kárpát-medencében*” címmel. (Azt már talán elvetették, hogy a vértesszőlősi Samu is magyarul beszélt volna, hiszen beszélni sem tudott.) A minap aztán egy ugyancsak közismert onkológus jelentette be – genetikai kutatások alapján –, hogy Árpád-házi királyaink génjei Afganisztán északi régióiba vezethetők vissza 4800 évre visszamenőleg. A genetikát persze komoly tudománynak tartom, de jelenleg a nyelvészek nem tudják összehangba hozni eredményeit a sajátjaikkal. Amíg a tudós doktorurak nem egyeznek ki egymással, egyéb nem jut eszembe, mint a *Magyar vándor* című filmparódia, amelyben a hátra

maradt magyar vezérek elindultak nyugat felé, hogy megkeressék a már régebben nyugatra vetődött népüket...

A magyar nyelvért felelős géneket aligha fogják valaha szekvenálni. A génekre nem lehet rábizonyítani sem zongoradarabok lejátszásának öröklődését, sem konkrét nyelvhasználatát. Azt viszont igen, hogy egy egészséges egyén el tudja sajátítani azt a logikai-kommunikációs rendszert, amelyet nyelvnek hívunk. Ez pedig csak attól függ, hol szocializálódik az egyén, ennek megfelelően akár több nyelvet is el tud sajátítani természetes módon. Génjeinkben keverve benne vannak minden ősrünk sajátosságai. Egyetlen királyunk genomja egy lábú asztalnak tűnik. A másik lába valahol Közép-Keleten, pl. Árpád vezér genomja mint genetikai iránytű hiányzik. A DNS ma csalhatatlan bizonyítékul csak a kriminalisztikában (a tettes azonosítása) és az apasági vizsgálatokban alkalmazható. (Ezekben ui. két lába van a képzeletbeli asztalnak!) Bízunk benne, hogy a jövőben finomulnak a kutatási eredmények, és a különböző tudományágak képviselői értelmezni tudják az eredményeket és a felmerülő anomáliákat. Úgy látom, hogy egyelőre szép történeteket lehet kreálni (vö. pl. a finn Kalevi Wiik fejtegetéseit). De ugyanez a helyzet a nyelvet illetően is: aki csak magyarul tud és más finnugor nyelveket nem ismer, annak nincs összehasonlítási alapja. Ilyenek vesznek elő más

nyelveket, amelyekben – a nyelvi jelenségek univerzális volta miatt – mindig találnak egy-egy hasonló vonást, de rendszerszerű hasonlósági összefüggések csak a finnugor nyelvek között mutathatók ki.

8. Az utolsó fejezet a finnugor nyelvtudomány rövid történetét vázolja. A finnugrisztika jelenét illetően ma mi nagyon erős ellenszemet érzékelünk. Egyszerűen érthetetlen, miért nem képesek belátni az emberek azt a tényt, hogy egy nép antropológiai vonásai nincsenek szinkronban nyelvük mibenlétével. Magyarul: nép és nyelv nem azonos! Voltak már ilyen periódusok. A történeti nyelvtudomány túlélte a II. világháború utáni marrista támadást is. Biztosak vagyunk benne, hogy a jelenlegi ellenszemet is sikeresen kifogjuk – vélt vagy valós – ellenfeleink vitorlájából, és reméljük a tudományos igazságunk elfogadását!

Minden alfejezet bőséges irodalomjegyzékkel zárul. Nagyon imponálóak a szerző szakirodalmi ismeretei. Ez is bizonyítja, hogy a finnugrisztika (urálistika) semmivel sem könnyebb szakma, mint akármelyik hagyományosnak tartható tudományág. Itt nem elég a nagyobb, államalkotó finnugor nyelvek ismerete, hanem néhány kisebb nyelvben is jártasságot kell szereznie a kutatóknak. De köztudott, hogy a nyelvek pusztá birtoklása még nem tudomány, hanem készség. (A madár is szépen énekel, de ettől még nem ornitológus!) Emellett néhány évszázad régi szövegeit is értelmezni kell

tudnia, és a több nyelven (orosz, német, angol) megjelent szakirodalomban is el kell mélyülnie a tudósnak.

A nagy terjedelmű könyv anyagának feldolgozásához nagy segítséget nyújtanak a különböző mutatók. A mű nem arra való, hogy egy hazában elolvassuk, hanem arra, hogy böngésszünk benne. A tájékozódást segítik a nyelvek, helyek és emberek (személyek) jegyzékei. Külön listában szerepelnek a nyelvészeti alapfogalmak. Az imponáló irodalomjegyzék teljes bibliográfiai felszereltséggel a könyv vége felé található, majd rövidítésjegyzékek (nyelvek, nyelvészeti alapfogalmak) következnek. Az ábrák és a térképek jegyzéke alapján könnyen visszakereshető minden forrásanyag. A névmutató alapján pedig könnyen lehet tájékozódni a nevek rengetegében.

A hatalmas könyv igen tetszetős kivitelű. Öröm kézbe venni. A korábbi, hasonló összefoglaló művekhez képest nagyon sok új, lényeges

információt tartalmaz. Fontos műnek tartom mind tudományelméleti szempontból, mind pedig az új tárgyalási megközelítések miatt. Lát-szik rajta, hogy több évtizedes kutatómunka és oktatási tapasztalat áll mögötte. Őszinte öröömre szolgál, hogy tanítványom, munkatársam és barátom ilyen nagyszabású összefoglalóval állt most a szakma és a nagyközönség elé. Maticsák Sándor új könyvét ajánlom a kérdés iránt érdeklődő – akár szkeptikus – értelmiségi olvasóknak, de a szakmai köröknek is, egyes részeit pedig tan-könyvnek a magyar és történelem szakos egyetemi hallgatóknak. Köszönet a szerzőnek, köszönet a kiadónak az értékes és igényes kiadványért

Keresztes László
finnugor nyelvész,
professor emeritus
Debreceni Egyetem